

Zbirnyk naukovykh prac [the Slavic world: Collection of scientific works], issue 6, 67-92 [in Ukrainian].

Gorun D. O. (2003) Polska gromada Odessa k. XIX – poch. XX st. krótka charakterystyka etapów rozwoju [Polish society of Odessa in XIX - to beginning of XX of century : short description of the stages of development] *Zapiski historycznego fakultetu ONU - Messages of historical faculty ONU*, Issue 13, 72-85 [in Ukrainian].

ДАОО (Державний архів Одеської області – State Archives of Odessa Region). Ф. 2, Оп. 7, Д. 38.

ДАОО (Державний архів Одеської області – State Archives of Odessa Region).

Kozeniowski M. (2015) *Za złotymi wrotami. Suspillo-kulturalna działalność Polaków w Kijowie w 1905-1920 roku* [After a golden gate. Publicly-cultural activity of Poland is in Kyiv in 1905-1920]. Kyiv [in Ukrainian].

Kulish N. (2001) Odeskij Dim Polskij. [Odesa House Polish] *Pivdennyj arhiv - South archive*, 5, 124-127 [in Ukrainian].

Nikolayenko O. (2012) Gromadska działalność polskich żon Odessa na początku XX st. [Public activity of the Polish women of Odessa at the beginning XX of century]. *Chornomorskyj liropysh - The Black Sea chronicle* 6, 82-89 [in Ukrainian].

Nikolayenko O. (2015) *Polski zinyk Naddniprojskiej Ukrainy w drugiej połowie XIX – na początku XX st.: gromadskie i prywatne życie* [Polish women of Ukraine in the second half of XIX - at the beginning XX of century : public and private life] [in Ukrainian].

Pervaya vseobshchaya perepis naseleniya Rossijskoj imperii 1897 g. [First universal census of population of the Russian empire of a 1897] *Kievskaja guberniya. [Kyiv province; T. 24. City Moscow. Kn.1-2.; T. 38. City Saint Petersburg; T. 47. it is the Kherson province.]* [in Russian].

Polaki v Rossii: istoriya i sovremennost. (2007) [Poles in Russia: history and modernity] [in Russian].

Polaki v Rossii: epohi i sudby (2009) [Poles in Russia: eras and destinies] [in Russian].

Rymar N. (2001) Polskie obshchestva v Odessa konca XIX-nachala XX vv. [Polish societies are in Odessa of end of XIX - XX vv began]. *Dim kniazia Gagarina: zb. Ist.publikacij* [House of prince Gagarin : Collection of historical publications], Issue 2, 107-111 [in Russian].

Smirnova T. M. (2013) *Polskie obshchestva Sankt-Peterburga konec XIX-nachalo XX vv.* [Polish societies of St. Petersburg late 19th - early 20th centuries]. СПб, 2013 [in Russian].

ЦДІАУК (Центральний державний історичний архів України в м. Києві – Central state historical archive of Ukraine in Kyiv) (a). Ф. 274, Оп. 1, Спр. 3099.

ЦДІАУК (b). Ф. 275, Оп. 2, Спр. 95.

ЦДІАУК (c). Ф. 275, Оп.1, Спр. 1934.

ЦДІАУК (d). Ф. 442, Оп. 857, Спр. 2.

Czaplickyj B. (2009) *Katoliczeskaya blagotvoritelnost v Rosii: 1860-1917* [Catholic charity is in Russia: 1860-1917.] СПб. [in Russian].

Czaplickyj B. (2010) Monasheskie kongregacii v prihodie Poseshcheniya Presvyatoj devy Marii v Sankt-Peterburgie i ich sudba v sovetskoye vremia [Monastic groups in arrival of Visit of the most Holy Virgin-Maria in Saint Petersburg and their fate in soviet time] *Materialy k istorii rimsko-katolicheskogo prihoda vo imia Poseshcheniya Presvyatoj Devoj Mariej sv. Elizavety i k istorii katolicheskogo kladbishcha vyborgskoj storony Sankt-Peterburga* [Materials to history of catholic arrival in the name Visit by the most Holy Virgin by Maria skt. Elisabeth and to history of catholic cemetery of the Vyborg side of Saint Petersburg] [in Russian].

УДК 008:394:316.343-057.85]:316.75](47)(045)
DOI 10.34142/2313-2345.2020.58.12

Мараховська Е. В.

кандидат філософських наук, доцент,
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради, м. Харків

КУЛЬТУРА ПОВСЯКДЕННОСТІ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ ПІЗНЬОРАДЯНСЬКОЇ ДОБИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КРИЗИ СИСТЕМНИХ ЦІННОСТЕЙ

У статті розглянуто особливості культури повсякденності й необхідність її вивчення для формування повної картини розвитку культури певного історичного періоду, значення повсякденності в житті людини. Виявлено ціннісні домінанти культури пізньорадянського періоду, ставлення широких кіл української інтелігенції до ідеологічних засад радянської культури. Визначено, що повсякденне життя інтелігенції репрезентувало кризу радянських цінностей, широкі кола науково-технічної і педагогічної інтелігенції, навіть незважаючи на певну аполітичність, були налаштовані опозиційно до радянської системи, що виявлялося через читацькі, глядацькі, музичні, побутово-речові уподобання.

Ключові слова: пізньорадянська доба, інтелігенція, цінності, ідеологія, повсякденність, побут.

The aim of the article is to identify the peculiarities of worldview and life values of broad circles of the Ukrainian intelligentsia of the late Soviet era. The peculiarities of the culture of everyday life and the need to

study it to form a complete picture of the development of culture of a certain historical period, the importance of everyday life in human life are considered. The value dominants of the culture of the late Soviet period, the attitude of wide circles of the Ukrainian intelligentsia to the ideological foundations of Soviet culture are revealed. It was determined that the everyday life of the intelligentsia represented a crisis of Soviet values, a wide range of scientific, technical and pedagogical intelligentsia, even despite a certain apolitical, were opposed to the Soviet system, which manifested itself through readership, audience, music, household preferences. Results The late Soviet era was an interesting period in the development of Ukrainian society, as at that time the crisis of the Soviet system, first of all ideology and life values, was clearly manifested. Values are usually defined as culturally driven sustainable perceptions of what is good for people in society. The ideological system is gradually losing power and authority among the broad masses of the population and the intelligentsia in particular. If the vast majority of the sixties still believed in communism, even some dissidents were staunch communists, the intelligentsia of the 70-80s of the twentieth century. stealthily mocks this idea (especially in kitchens), and in the late 80's the most authoritative members of the intelligentsia began to freely promote the ideas of capitalism and the market economy. The Soviet system was perceived negatively due to the double standards that underpinned it. In the later period, it was associated with the hypocrisy and fascination of the administrative system with regard to the population. Representatives of the intelligentsia, especially the creative, were concerned about the discrepancy between Soviet theory and practice, the limited number of rights and freedoms. Novelty. The article for the first time analyzes the life values of the intelligentsia of the late Soviet era and shows that they represent the crisis of Soviet ideology.

Keywords: late Sovietera, intelligentsia, values, ideology, everydaylife.

Постановка проблеми. Вивчення культури повсякденності є актуальним як для науковців, так і для широкого кола читачів. Інтерес до повсякденності має антропологічну спрямованість, завдяки повсякденності можна виявити ментальність звичайної людини, її ціннісні орієнтири, творчі можливості, оскільки сфера творчості доступна кожному. Історія культури повсякденності уможлиблює виявлення в звичайних явищах нових смислів, віднайти культурне значення побутових речей. Це означає досягнути історичні події у новому ракурсі, а також збагачує наше уявлення про буденність, власне життя, дозволяє побачити в рутинних повсякденних діях сенс і значимість, що означає примирення з одноманітністю. На сьогодні трендом стає феномен приватного життя, індивідуальність людини. Через дослідження культури повсякденності сучасна наука вирішує безліч фундаментальних проблем, перш за все особливості ментальності людини в кризові періоди історії, взаємозалежність суспільних процесів і приватного життя.

На початку 80-х років минулого століття (а деякі кризові явища були наявні вже в 70-ті роки) розгорнулася системна криза радянського суспільства, що проявилася у багатьох сферах – політичній, соціально-економічній, культурній, екологічній. Ця криза спричинила розпад СРСР і мала велике значення для становлення незалеж-

ної України. Кризові явища, як відомо, можна простежити за цифрами офіційних документів, але за цими показниками зникає звичайна людина, яка і є головним персонажем історії. Саме тому треба звернутися до буденних поведінкових стратегій, щоб краще зрозуміти хід «великої історії». Пізньорадянська доба є благодатним ґрунтом таких досліджень, оскільки вона надає значний матеріал, який підтверджує кризовий стан радянських ідей, цінностей і способу життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до повсякденності зародився в історичній науці в другій половині XIX ст., а потім поширився на різні галузі гуманітарного знання, в тому числі й на культурологію. Історичні розвідки повсякденності відбувалися в межах історії побуту, звичаїв і етичних норм певного періоду, що давало цікавий емпіричний матеріал, але обмежувало осмислення повсякденного життя як особливої сфери людського існування. Саме в межах культурології стало можливим теоретизування щодо повсякденності, виявлення ціннісних домінант культури через вивчення повсякденного досвіду людей.

Універсальною методологічною стратегією дослідження повсякденності є концепція французького культуролога єзуїта Мішеля де Серто «Винайдення повсякденності», надрукованої ще 1980 року. У 2013

р. робота Серто була перевидана [5]. Згідно із Серто повсякденність не тільки є сукупністю культурних змістів, але являє собою активну діяльність людей, суму тактик, що трансформують масову культуру і пропонують нові шляхи її використання. На сьогодні теоретичне осмислення повсякденності відбувається в роботах таких дослідників як Б. Анельдфельс, В. Лелеко, М. Капкан та ін. Так, у культурологічній роботі М. В. Капкан [2] здійснена стратегія відмови від історії повсякденності як опису побуту. Автор звертається до більш широких проблем, таких як хронотоп повсякденності, емоції як складова повсякденної культури, осмислює світ речей, що оточують людину.

Наукова новизна. Новаціями цієї розвідки є розширення, доповнення відомих даних про культуру повсякденності радянської доби, уточнення, конкретизація знань про стан розвитку пізньорадянського суспільства на основі особистих спогадів автора, що дозволяє представити цілісну картину кризи радянських цінностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні важливо осмислити те, що відбувалося й відбувається в загальному культурному просторі та зберегти цю інформацію. Таке завдання виконує історія культури повсякденності. Поняття «культура повсякденності» є широким і, на жаль, нечітким, оскільки повсякденність являє собою велику кількість щоденних дій і звичок людини. Культурою повсякденності можна вважати і суспільні практики (наприклад, поведінку), мислення, мову, працю, відпочинок і світ речей повсякденного вжитку. Оскільки це поняття має широкий зміст, тривають дискусії стосовно її сутності і меж. Завдяки відсутності чіткого визначення терміну, дослідження повсякденності є цікавим для представників різних наук – культурології, філософії, історії.

Культурологічний підхід до повсякденності зосереджується на ціннісно-смісловому аспекті, втіленому в певних матеріальних предметах і стратегіях особистої поведінки. Культура повсякденності викликає інтерес не тільки в науковців, а й у масового читача. Українські видавництва випускають багато книг, присвячених по-

всякденній культурі. Ці книги незмінно є популярними, адже через прості побутові речі можна більш рельєфно уявити історію культури певної епохи та створити антропологічний портрет певного історичного періоду.

Портрет пізньорадянської доби є неповним без залучення матеріалу повсякденності різних суспільних груп населення. Соціальною групою, що яскраво представляє кризу радянських цінностей пізнього періоду, є інтелігенція. За радянських часів ця група була строкатою у різних ракурсах – освітньому, майновому, кар'єрному, неодноразово змінювала своє соціальне значення. Навіть зміст терміну «інтелігенція», що походить від латинського *intelligens* (мислячий, розумний), не є повністю ustalеним. Його значення змінювалося в залежності від ідеологічних і політичних реалій дорадянської, радянської і пострадянської доби. Так, до середини XIX ст. в цьому терміні підкреслювалося значення розумності, освіченості, обізнаності в різних науках. Таке значення терміну в англійській мові зберігається і сьогодні. Традиція уживання терміну «інтелігенція» на позначення соціального прошарку населення була започаткована в Російській імперії приблизно із шістдесятих років позаминулого століття, коли на широку суспільну арену потрапила велика кількість так званих «різnochинців», вихідців із різних верств недворянського населення, що мали певний рівень освіченості. Ймовірно до створення терміну долучився популярний на той час письменник П. Д. Боборикін, він же і сприяв поширенню терміну «інтелігенція» у друкованих виданнях дореволюційної доби. Наприкінці XIX – на початку XX ст. значення терміну розширюється: інтелігентами називають не тільки освічених людей, а й тих, хто прагнув покращувати суспільний лад, працювати на ниві просвітництва простого люду. У цей час підсилюється етична складова терміну. У подальшому різницю між інтелектуалами і інтелігенцією зазвичай будуть пояснювати наявністю етичного компоненту діяльності саме в інтелігенції. Інтелектуали зазвичай визначались як високоосвічені люди, спеціалісти різних галузей, які підґрунтям своєї

діяльності мають західну, емпірично-сцієнтистську світоглядну парадигму.

У післяреволюційну добу поширюється негативне ставлення до старої інтелігенції, започатковане В. І. Леніним. Такий негативізм був спричинений конкуренцією між інтелігенцією, яка ідентифікувала себе як провідну верству суспільства, і більшовицькою партією, яка керманичем духовного і політичного життя вважала саме себе. У цей час виникає соціологічне розуміння інтелігенції як прошарку населення, позбавленого власної політичної ролі та керованого панівним класом (пролетаріатом), якому вона служить. «За доби СРСР лише шляхом чисток і репресій у підрадянській Україні більшовикам вдалося сформувати «державницьку» компартійно-бюрократичну інтелігенцію апаратників, що підпорядковувалася центральній компартійно-бюрократичній верхівці. Однак поряд із панівною компартійно-бюрократичною інтелігенцією в УСРР-УРСР існувала (причому за чисельністю вона переважала) культурно-освітня й технічна інтелігенція, аполітична й назагал позапартійна, позбавлена впливу в суспільно-політичному житті. Як правило, інтереси цих двох груп інтелігенції були взаємопротилежними» [4]. Саме така інтелігенція, а не творча чи пов'язана з дисидентським рухом, є об'єктом цієї розвідки.

Пізньорадянська доба – цікавий період розвитку українського суспільства, оскільки в цей час яскраво проявилася криза радянської системи, в першу чергу ідеології і життєвих цінностей. Цінності зазвичай визначаються як культурно обумовлені стійкі уявлення про те, що в суспільстві є благом для людей. Ідеологічна система починає по трошку втрачати міць і авторитет серед широких мас населення й інтелігенції зокрема. Якщо переважна кількість шестидесятників ще вірила в комунізм, навіть деякі дисиденти були переконаними комуністами, то інтелігенція 70–80-х років ХХ ст. крадькома глузує з цієї ідеї (особливо на кухнях), а наприкінці 80-х найбільш авторитетні представники інтелігенції починають вільно пропагувати ідеї капіталізму і ринкової економіки.

Радянська система сприймалася негативно завдяки подвійним стандартам, що

були її основою. У пізній період вона асоціювалася з лицемірством й окомилуванням адміністративної системи стосовно населення. Представників інтелігенції, особливо творчої, непокоїла розбіжність між радянською теорією і практикою, обмежена кількість прав і свобод. До лав Комуністичної партії в пізньорадянський період зазвичай вступали не з ідеологічних переконань, а з міркувань престижу й можливостей кар'єрного зростання. Представникові інтелігенції певною мірою було складніше, ніж робітникові, отримати партбилет, оскільки існували квоти на прийом до партії, і для робітників вони були доволі значними. Оскільки участь інтелігенції у суспільному житті мінімізувалася, то інтелігенти загалом жили приватним життям, отримували невелику, але стабільну заробітну плату, на яку намагалися утримувати свої родини. В цей час серед інтелігенції (як і серед представників інших соціальних груп радянської України) розвиваються споживацькі цінності, що виглядало доволі кумедно в суспільстві загального дефіциту. Представники інтелігенції ганялися за стандартним набором матеріальних цінностей, що засвідчував певний життєвий успіх людини – меблевим гарнітуром, бажано імпортним, кришталевим посудом, килимами, кольоровим телевізором, пілососом, пральною машиною. Популярним було також накопичення грошей на ощадкнижці. Інколи люди відмовлялися від найнеобхіднішого, щоб відкласти «на чорний день» якісь кошти. На жаль, заощадження були втрачені на початку 1990-х і пізніше, ці гроші неможливо було зняти з рахунку і щось за них придбати. Водночас із пануванням споживацько-кар'єрних цінностей, характерних для багатьох радянських людей, були поширені й цінності альтруїстичні, сповідувані значною частиною інтелігентів. Так, представники інтелігенції самовіддано працювали в сфері освіти, охорони здоров'я, науки і техніки.

В епоху значного поширення споживацьких цінностей радянські люди загалом і інтелігенти зокрема недостатньо уваги приділяли своїй зовнішності. Тут існували певні перекося, пов'язані з можливістю чи неможливістю доступу до певних матеріальних благ. Так, працівники торговельної

сфери були скоріше дорого, ніж гарно вдягнені, їхній гардероб поповнювався виробами з натурального хутра й шкіри, сукнями з поліестру тощо. Традиція вимірювати життєвий успіх наявністю норкової шуби існувала і в 90-ті роки, і навіть пізніше, заможні люди не розуміли, що вбивати тваринку заради архаїчних уявлень про престиж – це неподобство. На щастя, сьогодні поступово люди починають усвідомлювати застарілість таких стандартів одягу.

Індустрії краси в сьогоднішньому розумінні на теренах радянської України не існувало, хоча працювала розгалужена мережа перукарень, які надавали невелику кількість послуг за помірною ціною. Наприкінці 1980-х років з'являються кооперативні та приватні перукарні, які розширили спектр послуг населенню, проте вони стали дорожчими. Треба зазначити, що виробництво парфумерно-косметичної продукції за радянських часів було розвиненим, проте якість і асортимент цієї продукції не завжди влаштовував українських жінок. Винятком серед українських виробників такої продукції був комбінат «Алые паруса» (м. Миколаїв), створені на ньому парфуми і засоби для догляду за шкірою мали значний попит серед широких верств населення. Представницям прекрасної статі до вподоби також були парфумерні вироби ризької фабрики «Дзинтарс», які певною мірою асоціювалися із західною культурою. Західний спосіб життя незважаючи на його нищівну критику з боку засобів масової інформації, користувався значною увагою серед українського населення. Символами його були джинси, жувальна гумка і напій «Пепсі-кола». Якщо цей напій виробляли в СРСР, то джинси й імпортна жувальна гумка були дефіцитом, коштували на чорному ринку недешево. Але люди купували ці товари, переплачуючи втридорога, щоб відчувати свою належність до іншого життя. Вікном в інше життя також були нечисленні телепередачі, наприклад «Мелодії і ритми зарубіжної естради». Пісні, що лунали з телевізора, люди самотужки записували на магнітофон, а потім використовували на різних сімейних урочистостях.

Радянські люди зазвичай вдягалися дуже скромно, використовували одяг тем-

них кольорів (щоб не дуже часто прати чи здавати речі до хімчистки), а також не відокремлюватися від своїх колег, друзів чи сусідів. Інтелігенція більше слідкувала за модою, ніж представники інших груп населення, намагалася «дістати» імпортні речі й косметику. Завдяки цьому процвітала спекулятивна торгівля імпортом, яка називалася фарцовкою. Людям, які змогли придбати імпортний товар, заздрили. Ті, хто не мав доступу до дорогого імпорту, задовольнялися вітчизняними товарами, що були якісними, але не завжди узгоджувалися з модними тенденціями. Загалом ідеологічна машина упереджено ставилася до так званих модників, така упередженість поширювалася і серед мас населення, в тому числі інтелігенції. До людей, які занадто піклувалися про свій одяг, зачіску, аксесуари, ставилися насторожено на роботі, критикували на сторінках сатиричних журналів «Перець» і «Крокодил». Молодіжна періодика оприлюднювала статті, де підраховувалася кількість одиниць гардеробу юнака чи дівчини, обґрунтовувалася необхідність обмежуватися невеликою кількістю речей. Водночас, існували радянські модні журнали, популярним в Україні був журнал «Краса і мода», де друкувалися не тільки матеріали, які репрезентували модні тенденції, але й рецепти страв, корисні поради тощо. Оскільки держава не могла забезпечити товарами широкого вжитку все населення, пропитувалися різноманітні курси крою та шиття, вишивки, плетіння, на яких жінки могли навчитися шити одяг для себе і своєї родини, виробляти предмети домашнього вжитку.

Незважаючи на панування споживачьких цінностей, інтелігенція виявляла значний інтерес до культури і освіти. Представники інтелігенції багато читали. Це були періодичні видання, художня і науково-популярна література. Потайки, наражаючись на небезпеку, читали також твори самвидаву. Майже кожен член родини українських інтелігентів був записаний до бібліотеки і активно нею користувався. Починаючи з 1970-х років значно поширюється інтерес до неідеологічних літературних творів, які показують «інше життя». Масовий читач набагато більше захоплювався

творами О. Дюма, А. і С. Голон, М. Дрюона, ніж радянськими романами про заводи і шахти. Такі читацькі уподобання критикувалися з боку ідеологічних установ, проте роман А. і С. Голон «Анжеліка» (перший з серії книг про вигаданий персонаж доби Людовика XIV) був надрукований масовим накладом у 1974 році. Приблизно тоді в кінопрокат потрапила відома екранізація роману французького подружжя під назвою «Анжеліка – маркіза янголів», яку подивилися мільйони українських глядачів. Трохи згодом (на початку перебудови) на шпальтах періодичних видань з'являлися статті під загальною назвою «Навіщо прийшла до нас Анжеліка?». Поставлене в них питання так і залишилося риторичним. Така увага широкого загалу до літературної та кінематографічної поп-продукції є показовою: ідеологічні заборони поступово втрачають свій сенс, а ідеологізовані твори стають «мертвою культурою», яка практично нікого не цікавить. Поширенню масової культури на радянських теренах сприяли зрушення в уподобаннях споживачів культури, яких уже не задовольняли твори офіційної культури. Саме споживачі «підштовхували» радянську ідеологічну машину до редагування масової культурної політики. Через деякий час (у 1986 році) був надрукований ще один західний культовий роман «Знесені вітром» М. Мітчелл, який також користувався величезною популярністю. Екранізація цього роману потрапила в кінопрокат уже в 1990-ті роки, вже після здобуття Україною незалежності. Вікном в «інший світ» у 1980-ті роки стала низка історичних романів П. Загребельного, В. Малика, В. Чемериса та інших українських письменників. Читацька популярність творів Загребельного «Диво», «Свпраксія», «Роксолана», «Я, Богдан» означала як підсилення інтересу до української історії, так і переглядання установлених ідеологічних підходів до діяльності історичних постатей.

Якщо читання поп-літератури було характерне практично для усіх радянських людей, в тому числі й для інтелігентів, то суто інтелігентським заняттям було збирання колекції 200-томної «Бібліотеки всесвітньої літератури», яка виходила друком у 1967–1977 роках. Це був масштабний про-

ект, виконаний видавництвом «Художественная литература», він охоплював твори більше ніж трьох тисяч письменників, від Стародавнього Єгипту до XX століття. Завдяки цьому виданню представники інтелігенції змогли ознайомитися з лицарськими романами і східною поезією, творами просвітників і класиків-реалістів. Недоліком цього видання була цензурованість та ідеологічність, що було нормативним за радянських часів. Так, література XX століття була представлена, наприклад, творами О. Фадєєва і М. Шолохова, а романи Ф. Кафки і Дж. Джойса і багато інших шедеврів світової літератури не були надруковані.

Цікавим проектом видавництва «Наука», спрямованим на інтелігентську аудиторію загалом і спеціалістів-істориків зокрема, було видання «Пам'яток історичної думки». Книги цієї серії почали виходити друком з 1972 р., а продовжилися вже за пострадянських часів. Завдяки цьому виданню читач долучився до творів Геродота, Н. Макіавеллі, Г. Гердера, Робера де Кларі, Філіпа де Комміна, Й. Гейзинги, М. Блока, Л. Февра й багатьох інших видатних істориків. Видання цієї серії були цікаві представникам гуманітарної інтелігенції ще й завдяки потужному довідково-бібліографічному апарату, що супроводжував кожен том серії.

Інтерес до читання значно підсилювався, коли почали активно публікуватися заборонені раніше твори української і радянської літератури. Гострі публіцистичні матеріали з'явилися на сторінках таких видань, як «Московские новости», «Огонек», «Новый мир», «Знамя», «Октябрь», «Вопросы истории», «Літературна Україна» тощо. Люди зі здивуванням дізнавалися про раніше сховані від них факти минулого, пов'язані з революцією та Громадянською війною 1917–1920 рр., непом'якшеною політикою колективізації й індустріалізації, голодоморами, сталінськими репресіями 30-х років, Другою Світовою війною, хрущовською «відлигою», дисидентами й брежнєвським «застоем». Щоб прочитати, наприклад, знаменитий твір О. Солженіцина «Архипелаг ГУЛАГ» у бібліотеках утворювалася величезна черга охочих. Публікації заборонених раніше творів спричинили багато дискусій у пізньорадян-

ському суспільстві, виявили його ідеологічну строкатість. Починаючи від середини 1990-х інтерес до читання, на жаль, почав потрохи спадати, хоча й залишався доволі високим порівняно з нинішнім періодом.

Для пізньорадянського періоду характерне поступове зняття заборон з західної масової культури, творів «легкого жанру». Стигматизовані раніше мелодраматичні серіали швидко завоювали прихильність телеглядачів. Жіноцтво всієї України, затамувавши подих, слідувало за пригодами рабині Ізаури, численних Розіт і Марій. Популярність художньої продукції не дуже високого рівня свідчить про втому від ідеологізованих творів соцреалізму і бажання сконцентруватися на простих людських переживаннях.

Українська інтелігенція пізньорадянської доби загалом сповідувала сімейні цінності. Вважалося за необхідне одружитися і мати дітей. Кількість дітей в родинях інтелігентів була невеликою – 1-2 дитини, однак ці діти все-таки народжувалися. Шлюби укладалися порівняно рано, переважно до 25 років. Дуже раннє укладання шлюбів (до 18 років) було явищем досить рідкісним: наприкінці 1980 – на початку 1990-х років таких шлюбів було зареєстровано приблизно 10 відсотків від усієї кількості. Практично всі шлюби були офіційно зареєстровані, так звані громадянські шлюби були явищем доволі рідкісним, тільки починаючи з кінця 1980-х років дедалі більше молодят заявляє про своє бажання пожити певний час без офіційної реєстрації, придивитись одне до одного, а вже потім одружитися. Зростаючу популярність громадянських шлюбів можливо спричинила велика кількість розлучень серед офіційно одружених сімейних пар. Високий рівень розлучень сформувався ще в 1970-ті роки, у так званий період застою. Демографи вважають, що це явище було спричинене лібералізацією радянського сімейного кодексу в 1968 році. Причиною розлучень зазвичай було зловживання спиртними напоями одного з подружжя, фінансові негаразди, подружня зрада, побутове насильство. У родинях інтелігентів побутове насильство було явищем доволі рідкісним, проте поширювалися й інші причини розлучення, суто інтелігентські.

Так, в одному з друкованих видань тієї пори розбирався курйозний випадок, коли молоді подружжя розлучилося через розбіжності в мистецьких уподобаннях. Високий рівень розлучень свідчив про значну кількість зареєстрованих шлюбів. Шлюби легко укладали, легко й розлучалися. Ця тенденція зберігається і сьогодні, хоча зростає кількість незареєстрованих шлюбів.

Українські інтелігенти, особливо на сході республіки, виявляли переважно індиферентне ставлення до релігії та Церкви. Це було спричинене значною небезпекою хоча б у якийсь спосіб провадити християнське життя, а також впливом радянської антирелігійної пропаганди. Інтерес до Церкви почав прокидатися тільки після святкування 1000-ліття Хрещення Русі. Всі урочистості до цієї дати, до речі, проводилися не в Києві.

З кінця 1980-х років починають активно реставрувати і відбудовувати занедбані раніше православні парафіяльні храми й монастирі, відроджується заборонена УГКЦ, відновлюються структури Римокатолицької церкви в південно-східному регіоні України. Інтелігенти часто стають активними віруючими. Україною з кінця 1980-х – початком 1990-х років поширюється діяльність різноманітних неорелігійних організацій західного і східного походження, серед adeptів таких культів можна побачити багато інтелігентів. Релігійний ренесанс кінця 80-х – початку 90-х років минулого століття був спричинений не тільки зняттям заборон на сповідування релігії з боку влади, але й духовним вакуумом, що настав у пізньорадянський період. Кількість неопротестантських спільнот, що офіційно діяли на теренах пізньорадянської і пострадянської України, після значного підвищення стабілізувалася, і на початку двохтисячних років не спостерігалось великих хвиль розвитку такого типу релігійності. У колах інтелігенції доби перебудови поширюється інтерес не стільки до традиційних релігій, скільки до різноманітних паранормальних явищ: НЛО, ворожіння, магії, діагностики карми, телецілітельства тощо. Так, у 1989 р. «Сеанси здоров'я лікаря-психотерапевта Анатолія Кашпіровського» збирали біля телевізорів мільйони укра-

їнських глядачів, значну частину яких склали представники інтелігенції.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, життєвий світ української інтелігенції пізньорадянської доби був обумовлений особливостями переломної епохи між тоталітарною і ринковою епохами, і тому характеризувався певною невизначеністю, поєднував у собі різні ідеологічні домінанти і життєві цінності. Перспективи подальшого дослідження полягають у співставленні життєвих цінностей широких кіл інтелігенції і представників її творчого ядра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерфельс Б. Повседневность как плавильный тигль рациональности. *Социо-логос*. 1991. Вып. 1. Общество и сфера смысла. С. 17-23.
2. Капкан М. В. Культура повседневности. Екатеринбург: Изд-во Урал.ун-та, 2016. 110 с.
3. Лелеко В. Д. Культурология повседневности: становление и современное состояние. *Фундаментальные проблемы культурологии: в 4-х т. / Отв. ред. Д. Л. Спивак*. СПб: Алетейя, 2008. Т. 1. Теория культуры. С. 377-390.
4. Рубльов О. С. Інтелігенція українська. *Енциклопедія історії України*. Т. 3. К.: Наукова думка, 2005.
5. Серто М. де Изобретение повседневности. 1. Искусство делать. СПб.: Изд-во Европейского Университета в С.-Петербурге, 2013. 330 с.
6. Шюц А. Структура повседневного мышления. *Социологические исследования*. 1988. № 2. С. 129-137.

REFERENCES

1. Anderfels B. (1991). Povsednevnost kak plavilnyj tigl racionalnosti [Everyday life as a melting pot of rationality]. *Socio-logos. Issue 1. Obshchestvo i sfera smysla*, 17-23 [in Russian].
2. Kapkan M. V. (2016). Kultura povsednevnosti [The culture of everyday life]. Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta [in Russian].
3. Leleko V. D. (2008). Kulturologiya povsednevnosti: stanovlenie i sovremennoe [Cultural studies of everyday life: formation and current state]. *Fundamentalnye problemy kulturologii: v 4-kh t. / Otv. red. D. L. Spivak*. SPb: Aleteya. Vol. 1. Teoriyakultury [in Russian].
4. Rublov O. S. (2005). Inteligenciya ukraïnska [Intellectual ukrainian]. Vol. 3. K.: Naukova dumka [in Ukrainian].
5. Certeau M. de (2013). Izobretenie povsednevnosti [The invention of everyday life]. 1. Iskustvo delat / M. de Certeau. S.-Peterburge [in Russian].
6. Shutz A. (1988). Struktura povsednevnogo myshleniya [The structure of everyday thinking]. *Sotsiologicheskie issledovaniia*, 2, 129-137 [in Russian].

УДК: 329.17+94(477) «1893/1914»
DOI 10.34142/2313-2345.2020.58.13

Єршомін В.І.

аспірант кафедри всесвітньої історії

Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7215-3247>

ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛІГИ 1893-1914 рр. У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ: ДО ПИТАНЬ ПРО ВИТОКИ ПОЛЬСЬКОЇ НАЦІОНАЛ-ДЕМОКРАТІЇ

У статті визначено та охарактеризовано діяльність польської Національної ліги в Східній Галичині впродовж 1893-1914 рр.. Розкрито її організаційну структуру, процес формування ідеологічної платформи та участь ендецького табору в цьому процесі. Автор аналізує суспільно-політичну ситуацію та умови, в яких розвивається національно-демократичний рух у Східній Галичині, а також його роль у формуванні Другої Речі Посполитої.

Ключові слова: Східна Галичина, поляки, націонал-демократи, Польська Національна ліга, Союз Польської Молоді «ZET».

The article identifies and characterizes the political activity of the Polish National League in Eastern Halychyna during 1893-1914. In particular, the structure of this organization, the genesis of its ideological platform and the Endecja camp's role in this process are considered. The author analyzes the socio-political situation and the real context in which the Polish National Democratic Movement was developed in Eastern Halychyna, as well as its role in the formation of the intellectual and political elites of the Second Polish Republic.

The great influence of the National League on the Eastern Halychyna's Polish community, its political consciousness and sense of identity became possible due to the activities of leaders of this